

OOSTVLAAMSCH E ZANTENMEDEDEELINGEN VAN DEN BOND DER OOSTVLAAMSCH E
FOLKLORISTEN*Maatschappij zonder winstbejag*

Secretariaat van den Bond :
L. VERLODT, Zalmstraat, 69, Gent
Penningmeester :
CL. TREFOIS, Steenhouwerstr., 36,
Ledeberg-Gent Postcheckr. 111.318

Redactie van Oostvl. Zanten :
Prof. Dr. P. DE KEYSER,
Egmontstraat, 14, Gent.
Clemens TREFOIS, J. BOES.

EEN GEBED EN EEN RECEPT UIT DE 10° EEUW

TEKST EN COMMENTAAR

In een oud handschrift van Arator's *Historia apostolica*, uit de abdij van Anchin afkomstig en nu ter Koninklijke Bibliotheek, te Brussel, bewaard, komt op de keerzijde van 't laatste blad, in ietwat kleiner schrift dan 't voorgaande, een korte tekst voor met dubbelen inhoud — 'n gebed en 'n recept — die tot nog toe aan den speurzin is ontsnapt van de talrijke vorschers, welke dit handschrift om zijn veelvuldigen inhoud doorsnuffelden (1). Een staaltje er van heb ik medegedeeld in mijn rapiarijs-bijdrage tot het tweede lustrumnummer van de *Oostvlaamsche Zanten* (1930-1935, bl. 141), met de bemerking, dat die tekst « wel verdiende door een Isidoor Teirlinck gecommenteerd te worden ». Helaas ! onze gevierde letterkundige, dialectoloog en folklorist, de trots van Oostvlaanderen, is niet meer, en zijn heengaan was een onherstelbaar verlies voor de Vlaamsche plantlore. Ik heb me dan maar zelf aan 't werk gezet en bied hier den lezer der *Oostvlaamsche Zanten*, in dit Januarinumnummer, mijn werk aan, als een dubbelen nieuwjaarswensch, voor ziel en lichaam. De tweeledige tekst, het uitgeven en 't commentariëeren overwaard, luidt in zijn geheel als volgt :

(1) Hs. Brussel 1828-30 : « Ex bibliotheca Aquicinctensi 1574 ». Cf. J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, I, bl. 86 (Nr. 185). Brussel, 1901. — J. GESSLER, *Une Bibliothèque scolaire du XIe siècle d'après la catalogue provenant de l'abbaye d'Anchin*, in *L'Antiquité Classique*, IV (1935), bl. 49-116.

GEBED.

Concede mihi, bone Jhesu, ut sanctis fratribus, quos caritatis vinculo in Te, corde tenus, alligatos teneo, per dexterum (raemum) Pytagorice litterule raemum, cum castitatis tropeo, in Syon conscendere queam.

RECEPT.

Quisquis vult fieri sanus, bibit una die has herbas : quinquifoliam, boëtonicam, plantaginem ; secunda die : poleium, id est hylpyrit, centauream, marrubium ; tertia die : rutam, salviam, savinam. Bibat has herbas frequenter : sanum corpus possidebit per Christum.

De daarop volgende woorden, in kleiner schrift : *Orosius unus*, behooren tot den catalogus van eene kloosterbibliotheek en komen hier niet in aanmerking, evenmin als de marginale oefeningen in de cijferkunst en het fragment, waarvan men nog op het bij 't inbinden al te kort afgesneden perkament, en op de reproductie de laatste woorden kan lezen : ...*generis tot gradibus terminaretur.*

Wat het gebed betreft, moge er, bij wijze van commentaar, eerst op gedrukt worden, dat de verzuchting, *ut sanctis fratribus* (of *per sanctos fratres*) *in Syon conscendere queam*, hare verwezenlijking zal vinden door het beoefenen der zuiverheid, als 'n verworven kroon of trofee, en langs den weg der gerechtigheid, den *dexterum pytagorice litterule raemum* (*remum* of *ramum*), of de rechter vertakking van de Grieksche upsilon, de symbolische Y, waarvan de splitsing den weg van 't goede en van 't kwade op Pythagorische wijze aanduidde. Wie aandachtig toeziet, zal in het handschrift of op onze reproductie deze letter *in margine* afgebeeld vinden.

Ter vergelijking herinner ik hier aan de *litterula pythagorica* welke prijkt, in 't oog loopend en toch haast onopgemerkt, op het beroemde graffito van den Palatijn, te Rome, een gekruisigd beeld met ezelskop voorstellend, dat den christen Alexamenos als aanhanger van den nieuwen godsdienst bespot :

ΑΛΕΞΑΜΕΝΟΣ ΣΕΒΕΤΕ (voor *σεβῆται*) *ΘΕΟΝ.*

In den linker hoek, boven het kruis, bemerkt men, alleenstaand en dus met eigen beteekenis, de *litterula pythagorica*, misschien als herkenningsteeken van een wijsgeerige sekte.

Bij den Romeinschen lezer was de symbolische letter van Pythagoras zoo bekend, dat zelfs onduidelijke zinspelingen er op verstaan werden. Ge kent, zegt Persius in een satire tot 'n luiard, den weg

Graffito, Palatijn, Rome
 (volgens Martigny, Dict.
 Ant. Chrét., blz. 110)

	XXII. X
Concedo in bone ihu. uiscis fribz septuag	trigesimu
q̄scaritatis un. lo in te corde	XXX.
con alligatos teneo p dext̄u	LXX.
remū p̄tagōrice litterule	ccc.
remū cū castitatis tropeo is̄	septing
on conscendere queā.	dcc.
Quis q̄sult fieri san. bibat una	MILLE 31
die has herbas. v. folia boz omicā.	
plantaginē. Secda die pelauum. i.	inq. mit
hyl̄p̄m. Centaurēā marrubū.	v.
Tercia die ruta salua. sauma.	undecim
bibat has herbas frequē. sanū	xī
corp̄ possidebit p̄ xpm.	quadrag
Orosius un. 0	xl
	quinta m

Uit hs. 1828-30 der
 Kon. Bibl., Brussel

naar het goede of rechter vertakking in de gesplitste letter van den Griekschen wijsgeer, en toch ligt ge daar te ronken (2).

In enkele verzen, aan Ausonius toegeschreven, wordt deze symbolische beteekenis nader toegelicht :

*Littera Pythagorae discrimine secta bicorni
Humanae vitae speciem praeferre videtur* (3).

Uitvoeriger handelt Lactantius, de Christelijke Cicero, over den zin, aan de Pythagorische letter door de heidenen toegekend : « Dicunt enim humanae vitae cursum Y litterae esse similem, quod unusquisque hominum, cum primae adolescentiae limen attigerit, et in eo loco venerit

Partes ubi se via findit in ambas,

haereat nutabundus, ac nesciat in quam se partem potius inclinet », enz. (4).

Zoo belangrijk scheen deze tekst, dat hem in de 16e eeuw de eer van een afzonderlijke uitgave te beurt viel, onder volgenden titel : *Littera Pythagorae Y, cum divina L. Lactantii Coeli Firmiani explanatione*, door JOHANNES CRUCEUS. Het dunne boekje, dat uiterst zeldzaam geworden is, verscheen te Lyon in 1536, bij Seb. Gryphius (5).

Uit de 9e eeuw dagteekent een leerdicht over de letters — *Versus cujusdam Scoti de Alphabeto* — waarin het leeuwenaandeel, zijnde 16 verzen, aan onze letter wordt toegekend. De aanhef luidt aldus :

Y

*Littera sum Samii discrimine secta bicorni
Humanae vitae videor praeferre figuram* (6).

In een handschrift uit de 13e eeuw, nu in de *Bibliothèque Nationale* te Parijs bewaard (*fonds latin*, n° 12277) werd op fol. 172 't volgende opgeteekend :

« Pitagoras Y descripsit ad similitudinem humane vite, cujus prior pars infantia, transacta infantia, vel dextram sequitur homo, id est virtutes, vel sinistram, id est vitia » (7).

Misschien vinden we nog als 'n laatsten weerklank van de weg-

(2) PERSIUS, *Sat.* III, v. 57.

(3) Aangehaald bij MIGNE, *Patr. Lat.*, VI, kol. 641.

(4) LACTANTIUS, *Instit. Christ.*, VI, 3.

(5) Een exemplaar berust ter *Bibliothèque Nationale te Parijs*, onder nummer R. 54992. Cf. *Catalogue des imprimés*, XXXIV, kol. 448.

(6) Cf. H. OMONT, *Poème anonyme sur les lettres de l'alphabet*, in het tijdschrift *Bibliothèque de l'école des Chartes*, XLII (1881), bl. 429-441.

(7) Aangehaald door H. OMONT, *art. cit.*, bl. 430, n. 3.

wijzende letter in de twee verzen uit Colyn Caillieu's *Pas der Doot*, onlangs op voortreffelijke wijze heruitgegeven :

*Ic vercoes dus rijende eenen engen pat
En liet den breeden heyrwech besijen staen (8).*

De lezer zal wel opgemerkt hebben, dat het handschrift eene *ditographie* in het gebed vertoont, welke zich uit stylistische beweegredenen laat verklaren. De kopiist had eerst in grammaticale of logische volgorde geschreven : *per dexterum raemum pytagorice litterule*. Wijl dit echter al te eenvoudig en ietwat kinderachtig klonk, heeft hij het eerste *raemum* onderlijnd (d.i. voor ons : doorgehaald) en 't woord achter de bepaling geplaatst, om deze zodoende op Grieksche wijze te omvatten : *per dexterum pytagorice litterule raemum...* En zoo stijge hij — de kopiist of de lezer — naar het hemelsche Sion, na jarenlang zijn lichaam verzorgd te hebben, dank aan den driedaagschen driekruidendrank, in 't vervolg van den tekst aanbevolen.

* * *

Het recept, zooals pas gezegd, is symmetrisch opgesteld. Drie dagen lang neme men een drankje, telkenmale uit drie kruiden bereid. Drink driemaal of driemaal driemaal ; zoo verkondigde immers de mystieke wet, volgens een *Idylle* van Ausonius, *Griphus ternarii numeri*, met dezen aanhef :

*Ter bibe, vel toties ternos : sic mystica lex est,
Vel tria potanti, vel ter tria multiplicanti.*

In onzen tekst doet zich echter een onoverkomelijke moeilijkheid voor, in de drievoudige samenstelling van den tweeden dag, waarin vier namen en feitelijk vier kruiden zijn aangeduid, zoodat men het teeken . i . als *id est* moet verstaan, tusschen het woord *peleium* (met geëxponctueerde e, door een al te hoog geplaatste o vervangen) en den zonderlingen vorm *hylpyrit*, voor *hypericum*. Alhoewel beide namen op labiaten duiden, zal toch geen enkel kruidkundige er aan denken, een gelijkheidsteeken er tusschen te plaatsen. Daar we anderszijds verplicht zijn, én palaeographisch én om wille der symmetrie, deze gelijkheid aan te nemen, zullen we ze eenvoudigweg den middeleeuwschen scriba als een botanische onnauwkeurigheid aanwrijven.

Over de hier aanbevolen planten geven we nu enkele aanteeke-

(8) Cf. P. DE KEYSER, *Colijn Caillieu's Dal sonder wederkeeren of Pas der Doot*, bl. 61 (v. 37-38). Antwerpen, enz. 1936 (Universiteit te Gent. Werken uitgeg. door de faculteit der wijsb. en lett. 73e afl.).

ningen, hoofdzakelijk naar Plinius (9), die alle vroegere schrijvers samenvat — hij zelf verklaart, dat hij voor zijne *Historia Naturalis* meer dan 2000 werken heeft geraadpleegd (10), — en door alle Middeleeuwers werd afgeschreven; daarna volgens het 4e-eeuwsch Herbarium pseudo-Apulei, waarvan onlangs een in alle opzichten kostbare uitgave is verschenen (11); eindelijk, met behulp van het onafscheidbaar en ongeëvenaard duïmviraat van de Vlaamsche folklore: A. de Cock, wiens Volksgeneeskunde door niets te onzent werd overtroffen, en I. Teirlinck, den geleerden en volhardenden schepper en beoefenaar der plantlore in Vlaanderen (12). Enkele andere schrijvers, die er nog terloops werden bijgehaald, staan ter gepaste plaatse in voetnoot aangehaald. Een afzonderlijke vermelding verdient echter hier de prachtig gedocumenteerde studie van den Luiker hoogleeraar Delatte, onlangs verschenen, en het lezen en herlezen overwaard (13). Voor de nu volgende beschrijving werden de plantnamen uit onzen tekst in alphabetische orde gerangschikt.

— (9) Van Plinius' *Historia Naturalis* benuttig ik de uitgave, met vertaling, van E. LITRE, in de verzameling Nisard. Parijs, 1860 en 1865.

(10) Onder deze bronnen neemt de verhandeling van den Griekschen arts DIOSKORIDES, een tijdgenoot van Plinius, de eereplaats in. Zijn werk wordt hier niet benuttigd, wijl alle artikels over planten stelselmatig beginnen met den volledige tekst van Dioskorides in het prachtwerk van O. VON HOVORKA en A. KRONFELD, *Vergleichende Volksmedizin*. Stuttgart, 1908 en 1909. Zie o.a., voor de hierachter besproken kruiden, I, blzz. 170, 171, 174, 229; 352; 356 en 365. — Cf. CH. SINGER, *The Herbal in antiquity and its transmission to later ages*, in het *Journal of hellenic Studies*, XLVII (1927), bl. 1 en vlg. Zie nog H. STADLER, *Entlehnungen bei den medicinisch-botanischen Schriftstellern des Altertums*. Overdruk uit de *Allg. Mediz. Central-Zeitung*, 1900, nr 35.

(11) *The Herbal of Pseudo-Apuleius, from the ninth-century ms. in the abbey of Monte Cassino...* by F. W. T. HUNGER. Leiden, 1935 (Slechts op 200 exemplaren bij E. J. Brill, aan 75 gulden uitgegeven). Aan de inleiding ontleen ik het volgende: « We find the principal source for our historical knowledge of plants in the work by Dioscorides... In immediate succession to this book we should however mention the Herbarium Pseudo-Apulei ».

(12) A. DE COCK, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*. Gent, 1891. Nog steeds te benuttigen, ook na 't verschijnen van P. HERMANT en D. BOOMANS, *La Médecine populaire*. Brussel, 1928. Uit 't Noorden kregen we van Dr. M. A. VAN ANDEL, *Volksgeneeskunde in Nederland*. Utrecht, 1909. — I. TEIRLINCK, *Plantlore, Een eerste hoofdstuk: De plant — een levend, bezielde, handelend wezen*. Gent, 1892 (Cf. Hfst. XVII: De Plant in de Volksgeneeskunde). II. *Plantenkultus. Een tweede hoofdstuk van de plantlore*. Antwerpen, 1904. III. *Flora diabolica. De plant in de demonologie*, Antwerpen, 1922. IV. *Flora magica. De plant in de tooverwereld*. Antwerpen, 1930.

(13) A. DELATTE, *Herbarius. Recherches sur le cérémonial usité chez les Anciens pour la cueillette des simples et des plantes magiques*. Paris, 1936 (Overdruk uit de *Bull. de l'Acad. roy. de Belgique*, Cl. des Lettres, XXII, afl. 6-9)

BETONICA alopecurus L. Fr. bétoine, Ned. betonie (niet in het *Nieuw Fransch-Nederlandsch-Fransch Woordenboek* van L. Groo- taers); ook *queue de renard*, *vulpin* of *vossestaart*: de *dominica omnium herbarum*, volgens een aanhaling bij Teirlinck, ook bij Plinius genoemd als *ante cunctas laudatissima*. Over hare heilzame kracht vernemen we o.a. 't volgende, in zijne *Historia Naturalis*, XXV, 46: « Fit vinum ex ea et acetum, stomacho et claritati ocu- lorum; tantumque gloriae habet, ut domus in qua sata sit, tuta existemetur a piaculis omnibus » (14).

Het herbarium van den pseudo-Apuleius wijdt zijn eerste en langste hoofdstuk aan de *herba vettonica* (met ontelbare synonien- men, aldaar opgesomd), mits enkele voorzorgen, bij het verzamelen van dit panacee-kruid in acht te nemen: « Lege eam mense Augusto, sine ferro eamque tibi excute, ne terra inhaereat ». Volgens een ander tractaat, aan deze plant gewijd (15), moet dit vóór zonsop- gang geschieden, met opzegging van een gebed, dat aldus luidt:

« Herba vettonica, quae prima inventa es ab Aesculapio vel a Cirone centauro, his precibus adesto! Te peto, magna herbarum, per Hunc qui te jussit creari et remediis plurimis adesse, his numero quadraginta septem adesse digneris » (16).

Uit de beschrijving van hare alomwerkende kracht, onder een veertigtal titels samengevat, moge 't volgende volstaan: « Herba vettonica contusa et super caput imposita, vulnus celeriter glutinat; ejus potestas tantam fertur habere utilitatem, ut ossa quoque fracta vi sua extrahat ». Na de heilzame werking opgeteekend te hebben *ad oculorum vitia vel dolores* of *ad ventris dolorem*, komt ook de titel: *Ne ebrius quis fiat*. Hiervoor heb ik in het lustrumnummer reeds enkele middeltjes of voorschriften opgeteekend, waaronder ook een Homerisch vers, dat aldaar op onmogelijke wijze werd weergegeven en daarom hier herhaald:

Αὐτὸς δ' ἔξ Ἰδης μὲγάλ' ἔκτυπε...

(Ilias, VIII, v. 75).

(14) Op te merken valt, in bovenstaanden tekst, dat het woord *piaculum*, hier en elders bij Plinius (*Hist. Nat.* XXV, 46 en 84) niet « zoenoffer » maar « kwaal, ongeluk » beteekent.

(15) Bovenvermeld tractaat *de betonica*, aan Antonius Musa toegeschreven, werd uitgegeven door HOWALD en SINGERIST in het *Corpus Medicorum Latinorum*, IV, bl. 1 vlg. Berlijn, 1927.

(16) Hierop volgt: « Hoc incantas, sed mundus ante solis ortum, et sic col- ligis in mense Augusto ». Uitg. HOWALD en SINGERIST, 1927, aangehaald bij HUNGER, *op. laud.*, bl. 125. Zie breedvoerige beschrijving bij A. DELAT- TE, *Herbarius*, blzz. 66 en 73.

Een ander werd nog door Prof. Delatte opgeteekend, waar hij schrijft, handelend over het kruidenlezen : « D'après l'une des rédactions de la *Medicina Plinii* (III, 51), en arrachant la racine de l'anémone, il faut dire : « Je t'enlève pour servir de remède à l'ivresse » (17).

CENTAUREA *centaurium* L. Fr. *centaurée* ; Ned. duizendguldenkruid, ten tijde van Plinius in Gallië om zijne drastische werking ook *exacon* genoemd : « quoniam omnia mala medicamenta potum e corpore exigat per alvum » (*Hist. Nat.*, XXV, 31).

Hoe heilzaam de *centaurea* was, in geval van jicht en zelfs van beenbreuk, wist de H. Hildegardis van Bingen, in de 12e eeuw, op de haar eigen manier klaar en duidelijk uit te drukken in hare *Physica*, waar zij verzekert dat : « Centaurea calida et sicca est, et cui os et *beyn* in corpore suo alicubi fractum est, centauream vel radicem ejus aut vino aut aqua mixtam saepe bibat, et fractum os simul conglutinatur, id est *wellet*... Qui *virgichtiget* est, in vinum saepe bibat, et *gicht* in eo cessabit » (18).

Over de tooverkracht van de *Santorie* en andere *Chironskruiden*, volgens Albertus Magnus, verwijs ik naar Teirlinck (19).

Tegen maagkrampen en koorts wordt nu nog thee van duizendguldenkruid geschonken, daarom ook wel eens *koortskruid* genaamd. Opmerkelijk is, dat de pseudo-Apuleius in zijn herbarium, betreffende het *centaurium minus*, ook heeft opgeteekend : « Romani *febrifugiam* appellant ». (Hunger, p. 138). De veelvuldige hoedanigheden van de *centaurea* worden door Dragendorff in volgende opsomming kort en bondig saamgevat : Stomachicum, diureticum, expectorans, antiasthmaticum (20).

HYPERICON (of *-cum*) *crispum* L. In 't Latijn ook nog *chamaeipytis* en *corion* (volgens Forcellini), ofwel *chamaedrys*, *chamaeipytis* en *tenerion*, naar den pseudo-Apuleius, die er dan nog bijvoegt : « Aegyptii *nemeneps*, prophetae *haema* vocant ». Een onderverdeling van 't hypericon, het *hypericon perforatum* L., heet bij ons *St.-Janskruid*, waarover Teirlinck breedvoerig handelt in het tweede

(17) A. DELATTE, *op. laud.*, bl. 68.

(18) Cf. Migne's *Patrologia Latina*, deel 197, kol. 1880.

(19) *Plantenkultus*, bl. 90. — Zie nog een belangrijk en uitvoerig artikel over het *Centaurium* of *Tausendguldenkraut* bij HOVORKA en KRONFELD, *Vergleichende Volksmedizin*, I, bl. 409.

(20) G. DRAGENDORFF, *Die Heilpflanzen der verschiedenen Völker und Zeiten*, bl. 686. Stuttgart, 1898.

deel van zijne plantlore (21). Dit was de *fuga daemonum* van de Middeleeuwen, bij de Walen nu nog *chasse-diable* genoemd. Daarom heet het bij de Duitschers *Johanniskraut* of *Johannisblut*, ofwel *Hexenkraut* en *Teufelsflucht* (22). Plinius (*Hist. Nat.*, XXVI, 53) beschouwt een afkooksel van het zaad als een uitstekend middel tegen buikloop en tevens als een krachtig diureticum, heilzaam voor de blaas, want: « *alvum sistit, urinam ciet; vesicae cum vino bibitur* ». Het zaad van een ander soort, *hypericum coris* L., ook weer *cum vino* ingenomen, genas pleuritis.

MARRUBIUM *vulgare* L. *Marube noir* of *bellotte fétide*; *malrove* (Niet in 't Wdb. van L. Grootaers). Duitsch: *Andorn, Dorant, Helfkraut*, volgens Dragendorff (bl. 571). In 't *Herbarium pseudo-Apulei* staat deze plant onder den naam van *prassion* opgeteekend (Hunger, bl. 141).

« *Marrubium plerique inter primas herbas commendavere* », zegt Plinius (XX, 89), en niet ten onrechte. Immers zij genas slangenbeten, borstpijn, hoest, bloedspuwing, stuipen, breuken, zenuwziekten, enz.. De *Marubie* wordt dan ook vermeld in het *Oudwestvlaamsch herbarium* uit de 11e eeuw, door J. Jacobs heruitgegeven en vóór hem, en buiten zijn weet, door I. Teirlinck gecommentarieerd (23). Andere eervolle vermeldingen van deze plant, in dicht en on dicht, zal men vinden bij Hermant en Boomans, o.a. uit J. van Maerlant *Naturm bloem* (sic!), d.i. *Der Naturen Bloemen*, LX, v. 398-401 (24), en ook twee bewijzen dat deze plant nu nog in de volksgeneeskunde wordt benuttigd (25).

PLANTAGO *altissima* L. *Plantain*, weegbree, bij Hildegardis in de 12e eeuw reeds *wegerich* genaamd.

Plinius (XXV, 39) verhaalt, dat een geneesheer een afzonderlijk

(21) *Plantenkultus*, bl. 202-211. Zie nog 't artikel van V. DE MEYERE, *Geneeskrachtige planten*, in *Volkskunde*, XXXIX (1934-35), bl. 101.

(22) DRAGENDORFF, *op. cit.*, bl. 437; HOVORKA en KRONFELD, *op. cit.*, I, bl. 229.

(23) Uitgg. met verklaringen door J. JACOBS in *Verslagen en Mededeelingen der Kon. VI. Academie*, 1930, bl. 189, en in zijn bloemlezing van *Het Westvlaamsch*, bl. 14. Groningen, 1927. Cf. I. TEIRLINCK, *Onze oude Kruidkundigen, uit een folkloristisch oogpunt*, in het *Botanisch Jaarboek Dodonea te Gent*, I (1889), bl. 1-18.

(24) Zie over J. van Maerlant's « natuurwetenschappelijk » werk de uitstekende bijdrage van P. DE KEYSER, *Een tuiltje Middeleeuwsche tooverplanten*, in het *I. Teirlinck album*, bl. 257-267. Leuven, 1931.

(25) Cf. P. HERMANT en D. BOOMANS, *La Médecine populaire*, bl. 182.

tractaat aan deze plant had gewijd, om hare bewonderenswaardige kracht : « Vis mira in siccando densandoque corpore, cauterii vicem obtinens. Nulla res aequae sistit fluxiones, quas Graeci rheumatismos vocant ».

Het voorbeeld van den Griekschen geneesheer heeft A. de Cock gedeeltelijk nagevolgd : geen enkele plant wordt zoo breedvoerig bij hem beschreven als de weegbree en zoo dikwijls vermeld (Cf. blzz. 4, 32, 148, 150, 160, 277, 280; 320). Ik wil me dus vergenoegen met naar zijne verhandeling te verwijzen, om hier de bijzondere eigenschap te kunnen herhalen, door de abdis van Bingen opgeteekend : « Et si etiam vir et femina zauber amoris comedit aut bibit, succus wegerich ad bibendum detur » (26).

POLEIUM *tenerum* L. (27). Deze plant, door Grieksche dichters bezongen — « inelytam Musaei et Hesiodi laudibus », volgens Plinius — was nagenoeg voor alles goed : zij genas slangenbeten en andere wonden, zwartgalligheid, geelzucht of *morbus regius*, was tevens een voortreffelijk diureticum en even troostend voor ooglijders als de gewone « oogentroost » (*Euphrasia officinalis* L.), voor alles echter een krachtadig en universeel tegengif (*Hist. Nat.*, XXI, 21 en 84). In 't *Herbarium pseudo-Apulei* (Hunger, bl. 153) wordt insgelijks dit kruid tegen alle denkbare kwalen voorgeschreven. Ook volgens de H. Hildegardis was gestoten *polium*, met azijn en honig, nuchter ingenomen, goed voor maag en voor oogen : « Jejunus saepe bibe, id est *suffe*, et stomachum tuum purgat et oculos tuos clarificat » (kol. 1181).

QUINQUEFOLIUM, *potentilla reptans* L. *Quintefeuille*, vijfvingerkruid of vijfvingerlingkruid (28). In onzen tekst wordt de meervoudsvorm analogisch als vrouwelijk enkelvoud gebezigd. Wie Plinius onrechtstreeks raadpleegt, zal over 't vijfvingerkruid veel leeren. Zoo leest men bij Hermant en Boomans, met dubbele verwijziging naar Plinius: « Les Druides, dit-on, la considéraient comme un porte-bonheur et pensaient, notamment, qu'elle préservait des maladies. Elle était le symbole de la main de Dieu... Pline, par

(26) Migne, *Patr. lat.* 197, kol. 1169. — Voor de 24-ledige opsomming in het *Herbarium pseudo-Apulei*, cf. HUNGER, *op. laud.*, p. 127-128. — Over de heilkracht van de weegbree, ook weversblad genaamd, zie nog V. DE MEYERE, *art. cit.*, bl. 104 ; D. R. DOOREMAN, *Geneeskrachtige planten voor Moeders Huisapothek*, in *Benedictus' Almanak*, 1932, bl. 75. Affligem.

(27) Cf. HOVORKA en KRONFELD, *op. cit.*, I, bl. 352.

(28) Cf. *Deken de Bo's Kruidwoordenboek*, door J. SAMIJN, s.v. Gent 1888.

application de l'analogie de forme, disait que la quintefeuille guérit toutes les maladies des doigts et en particulier le ptérugion » (29). In de *Historia Naturalis*, l. XXVI, wordt werkelijk meer dan eens van het *quinquefolium* gewaagd, in 't vorig boek *ex professo* beschreven. « Nulli ignotum », meent Plinius aldaar (XXV, 62), doch vergeet de gebruiksaanwijzing van dit alombekend geneesmiddel nader te bepalen. Dit werd later door Albertus Magnus gedaan, die het sap van deze plant voorschrijft tegen maagkrampen en borstkwalen, alsook tegen de zoo geduchte kliergezwellen of *écrouelles*, later door koninklijke aanraking bevochten. Het vijfvingerkruid was dan ook, volgens den pseudo-Apuleius, buitengewoon heilzaam tegen kanker. Ook tegen koorts werd het aangewend, maar in numerieke evenredigheid met hare natuur: Dioscorides beval, volgens Dodoens, aangehaald door A. de Cock, « vier tackskens van vijfvingercruyd in de vierdaeghsche kortse, en in de daghelycksche maer een », hetwelk nochtans, volgens den geleerden Mechelaar, « eenighe ijdelheydt ende superstitie schijnt te hebben » (30). In 't *Herbarium pseudo-Apulei* (Hunger, bl. 129) wordt dan nog 't volgende aanbevolen :

« Herbam quinquefolium circumscribito ter, digito medio et pollice sublata et trita et capiti inlita efficaciter sanat ; peracto remedio, loco puro reponi convenit ».

RUTA graveolens L. *Rue of wijnruit*. Aan deze plant wijdt Plinius een uitgebreid hoofdstuk (XX, 51), met volgenden aanhef :

« In praecipuis autem medicaminibus ruta est ». De wortel, in wijn gezoden, vooral in open lucht gedronken, is een probaat middel tegen hoofdpijn, hoest, borstkwalen, lever- en nierziekten, breuken, maag- en baarmoederontsteking, waterzucht, enz. Ook uit voorzorg, tegen kater of haarpijn, wordt een afkooksel aangeraden: « Ad crapulae gravedines decoquantur folia poturis ».

Voor onze voorouders was de wijnruit « seer goet teghen alle

(29) P. HERMANT en D. BOOMANS, *La Médecine populaire*, bl. 190, met verwijzing naar Plinius' *Hist. Nat.* XII, 1 en 30; XVI, 32, alwaar het *quinquefolium* niet eens vermeld staat, en LXXVI, 14: een onmogelijke verwijzing, daar het geheele werk slechts 37 boeken bevat. Bedoeld is XXVI, 14, doch daar ontbreekt elke zinspeling op een « application de l'analogie de forme » door bovenstaande schrijvers ten onrechte aan Plinius toegeschreven, zooals blijkt uit volgende onverkorte aanhaling: « Digitorum vitii omnibus, et privatim pterygiis, quinquefolium medetur ». (XXVI, 14). Het wordt nog door Plinius tegen twee andere huidziekten aanbevolen (XXVI, 10 en 12).

(30) Cf. A. DE COCK, *op. laud.*, bl. 234. — Zie ook HOVORKA en KRONFELD, *op. cit.*, I, bl. 174.

belesinghen ende tooverijen » ; nog steeds wordt ze als amulet gebezigd, terwijl ze vroeger ook nog moest behoeden voor weegluizen en vlooien. Dit alles leert ons A. de Cock, die ook de noodige inlichtingen over de gebruikswijze verstrekt (31).

SALVIA officinalis L. *Sauge* ; savie, met talrijke varianten, als salvie, saelgie, saelge, enz.

In de Salernitaansche school werd de vraag gesteld :

Cur moriatur homo, cui salvia crescit in horto ?

En het antwoord luidde :

Quia contra vim mortis non est medicamen in hortis.

Tegen alle andere kwalen was de savie, bij de Romeinen *herba sacra* genoemd, een echte panacee, vooral echter, volgens Plinius (XXII, 71), tegen buikloop en onregelmatige maandstonden ; volgens Dodoens, tegen alle zenuwziekten, en 't was tevens een versterkend middel voor het geheugen. Jacob van Maerlant verklaart in zijn leerdicht (*Nat. Bl. X*, bl. 182) :

Salvia es heet ende droghe ;
Haer blade sijn te prisene hoghe,
Want wijn gesoden daermede
Es goet jeghen juchtichede
Ende jeghen epilencie,
Dats ene sware maladie.

Het zal ons dan ook niet verwonderen, dat A. de Cock zich over de *salvia* hoogst waardeerd uitlaat : « Deze plant was bij de Ouden het geneesmiddel bij uitnemendheid ; de namen *salvus*, *salus*... bewijzen ten overvloede, hoe hoog ze stond aangeschreven. Er was veel overdrijving in, maar toch is haar gebruik bij de volksklassen noch bij de geneesheeren uitgestorven ». Thee van salie of van vlierbloemen is nog steeds een veelgebruikt middel tegen hoest en verkoudheid (32).

SAVINA of *Sabina* (*herba*). *Juniperus sabina* L. *Sabine*, zevenboom. Als de Levensboom uit het Aardsch Paradijs, zoo leert ons I. Teirlinck, heeft men ook al den zevenboom aanzien, omdat hij 's winters zijne bladeren vasthoudt en lang blijft leven (33).

Plinius beschrijft deze plant in twee hoofdstukken (XVII, 21 en XXIV, 61) en raadt ze vooral aan tegen geelzucht : « cum melle et

(31) Cf. A. DE COCK, *op. laud.*, blzz. 27, 97 en 271 ; HOVORKA en KRONFELD I, blzz. 171 en 356 ; A. DELATTE, *op. laud.*, bl. 27 en 40.

(32) Cf. A. DE COCK, *op. laud.*, bl. 89 en 138.

(33) *Plantenkultus*, bl. 236. — Zie ook HOVORKA en KRONFELD, *op. cit.*, I, bl. 365.

vino pota, regio morbo medetur ». Vier eeuwen nadien vinden we dezelfde aanwijzing weer, bij den pseudo-Apuleius : « Herba sabina cum melle et vino potata, morbum regium, hoc est auriginem, discutit ; cum vino trita idem facit ».

Als 'n specimen van den overtolligen rijkdom aan benamingen, waarop de meeste planten zich vroeger mochten verheugen, ontleen ik aan voormelde bron de volgende, niet eens volledige opsomming : *Alii brathyn, alii emetiston, alii cynophodion, prophetae riophormon, alii acatachiron Itali Sabinam appellant* » (34).

* * *

Hiermede is mijn taak volbracht. Tevreden leg ik de pen neer, want schrijven is nog altijd geen kleinigheid, en zwaarder werk dan het 'n gewoon sterveling, die de schrijverskunst niet beoefent, wel zou kunnen vermoeden. Zoo meende het ten minste 'n kopiist uit de XIIIe eeuw, die in 'n missaal, uit Quenast afkomstig, 't volgende neerschreef :

Scribere qui nescit nullum putat esse laborem :

Tres digiti scribunt totum corpusque laborat.

Bijzonder kostbaar voor den scriba was het edelste onzer zintuigen, aan talrijke kwalen blootgesteld, door evenveel middelen, hierboven en elders aangehaald, krachtig bestreden *ad dolorem oculorum*. Moge de lezer zijn oogen niet al te zeer vermoeid hebben, want onder alle zaken, die voor dit orgaan noodlottig zijn, is het waken 't allerergste. Dit blijkt uit de volgende opsomming, aan een 12eeuwschen *scriba* van Anchin (hr. Dowaaï, nr. 218) ontleend, waarin allerlei oogengevaarlijke dingen voorkomen, als look (*alium* of *allium*), peper, mosterd (*sinapi*), ajuin (*cepa* of *cepe*), erwten en boonen, enz., doch vooral het schadelijkste, in 't laatste halfvers uitgedrukt en dat me noopt, deze uiteenzetting met het aangekondigd citaat te besluiten :

Allia, vina, venus, piper, ictus, cipe, sinapi,

Caseus et ventus, labor et cum frigore pulvis,

Sol, lac et tussis, fletus, faba, fumus et ignis,

Pisa, fetor, sudor et constipatio ventris :

Ista nocent oculis,... sed vigilare magis.

Leuven.

J. GESSLER.

(34) Zie nog rijkere opsommingen in de « Three comparative texts » van het *Herbarium*, door HUNGER heruitgegeven, *op. laud.*, bl. 150. — Ter vergelijking met het hierboven medegedeelde, cf. de proeve van identificeering van eenige kruidnamen en recepten, door J. en P. LINDEMANS, *Oude Recepten en Remedies*, in *Eigen Schoon en De Brabander*, N. R. XI (1936), bl. 439-447.

EEN GEDICHT OP DE SAGE VAN DE GRONDELOZE PUT

In nr. 5 van 9e jg. (1934) van « Oostvlaamsche Zanten » verscheen onder de titel van « Westvlaamse Zanten » een sage van de grondeloze put, opgeteekend door P. De Keyser in 1934. Juul Filiaert, de schrijver van « De Laatste Vlaamsche Yslandvaarders », waarover we het onlangs in dit tijdschrift hadden, is zo vriendelijk geweest ons een gedicht toe te sturen over de grondeloze put, waarvan de auteur J. B. Van Marcke is, en dat verscheen in « Kronijk van Wulpen », uitgegeven te Gent bij I. Vanderpoorten in 1889.

Een vergelijking van de berijmde sage met de in 1934 uit de volksmond opgeteekende sage is leerrijk. J. B. Van Marcke heeft zijn verhaal uit « de legende en oude boeken » (*boeken* zal er wel staan om 't rijm op *bezoeken*). Hij verplaatst de legende duizend jaar terug.

Een edelman met zijn dame komen per rijtuig van uit Wulpen hun eigendom bezoeken, blijkbaar is dat het « Hof ter Helle(n) » (zie de nota van J. B. van Marcke). Het weder is slecht en de wagenweg nog slechter. De koetsier is verplicht naast de paarden te lopen om ze in bedwang te houden.

Daar gebeurt een eerste ongeluk : « een wiel van het getrek komt afgeslijderd ». De dame heeft erg geschrokken. Gelukkig kan het rijtuig spoedig « gerecht » worden en is het « weer aan 't rollen ». De edelman is woedend, doet niets als « grollen » en vergeet God te danken voor de spoedige redding. Een tweede tegenslag doet zich voor. Vlak bij de « poel » steigeren de paarden, verschrikt door een opvliegende reiger. De edelman schreeuwt de koetsier toe : « Zullen wij aan het hof geraken ? » — « Als 't God belieft ! » antwoordt « de wijze knecht ». Hierop laat de edelman zich godslasterend uit.

Thans breekt « Gods woede » los : rijtuig en ros verdwijnen in den « poeligen grond » met edelman en dame. De knecht « hoort een geknal, dat komt uit het dal, van duivelsch gespuis ». Hij maakt een kruis, vlucht naar de meest nabij gelegen hofstede om hulp. Maar geen hulp mocht baten : de grondeloze put behield zijn prooi. Zeer onder de indruk is de knecht naar huis gekeerd, treedt in het klooster, maar zelfs daar wordt hij vervolgd door angstvisioenen. Hij sterft weldra en laat de stichtelijke boodschap na dat « Godslasteraars door God zwaar worden gestraft ! »

In de in 1934 opgeteekende sage is de godslastering niet zo duidelijk uitgesproken. Weliswaar heeft de man blijkbaar God

gelasterd door zijn aankoop van « zwart goed », d.i. kloostergoed, en wordt hiervoor gestraft.

Echter is het niet God, maar de Duivel, die niet gedooft dat de grondeloze put, die een bezit is van den Duivel, wordt gedempt. De grondeloze put wordt immers, deelt J. B. van Marcke mee, alom « de Put der Tooverheksen » genoemd.

Er is dus veel verschil tussen beide verhalen : de « legende » van J. B. van Marcke is een goddelijke bestraffingsage (« Frevlersage »), de door mij in 1934 opgeteekende sage een gekarakteriseerde « duivelssage » (cf. duivelshonden) in verband met een geheimzinnige poel, grondeloze put genoemd. Alhoewel het verhaal van J. B. van Marcke zeker van vóór 1889 dagtekent, maakt de sage van 1934 de indruk ouder te zijn. Dat komt omdat het in 1934 opgeteekend verhaal geen « afgeronde » geschiedenis, slechts een mededeling, een bericht over een natuurlijk verschijnsel, dus een « echte » sage is (zie mijn opstel in ons 2e Lustrumnr., nr. 5-6, 10e jg. (1935) : « De uitkomsten van het Sagenonderzoek », bl. 127), terwijl het verhaal van J. B. Van Marcke reeds het karakter vertoont van het sprookje met zijn *contrasterende* en *geordende motivering* : edelman = godslasteraar, koetsier = godvrezend man ; driedeling der avonturen of beproevingen : wiel, reiger, verzinking ; zedeles. Het wil me echter toeschijnen dat het uitgangspunt van sage zowel als van sprookje of legende de benaming van de hofstede is, nl. Hof ter hille (ten heuvel) door volksetymologie omgevormd tot « Hof ter helle ».

P. DE KEYSER

DE GRONDELOOZE PUT TE OOSTDUINKERKE

LEGENDE

Elk dorp of vlek heeft zijn bijzonderheden,
Iets wonders, een verhaal uit 't diep verleden,
En van geslacht tot nageslacht bewaard.
Zoo blijft Oostduinkerke ook sinds lang vermaard.
Wat oostwaarts van de kerk, ligt er een pleksken,
Alom genoemd de « Put der Tooverheksen »,
Doch « Grondelooze Put » is de echte naam...
Hoe kreeg die grond zoo schandelijke faam ?
Thans is die plaats nog als een gruw ontweken ;
Ik heb ze zelf met afkeering bekenen :
Het is een kleine poel, met boomgewas
En kreupelhout begroeid, en zwijnengras...

Het feit, tot stichting, wil ik u verklaren :
 Ga achteruit van bijna duizend jaren ;
 Een koets reed hier voorbij, naar 't Hof ter Helle (1)
 (Een boogscheut van den Put, dien ik vertelle).
 Zij kwam langs Wulpen op... Een Edelman,
 Zijn dame er naast, geleidde 't rijk gespan ;
 Hij ging als eigenaar zijn goed bezoeken,
 Zoo spreken de legende en oude boeken...
 Nu, 't regende, de strate was beslijkt,
 De wagenweg lag hol en slecht bedijkt.
 De knecht was afgestapt en ging bezijden,
 Om diepte en hinderpaal te kunnen mijden.
 De wielen knagen door het steege zand,
 De koetse slaat van d'een naar d'ander kant.
 De wind blies fel ; de zee was hoogst verbolgen,
 En had nog daags te vóór, een schip verzwolgen.
 Men is niet ver meer van den put verwijderd...
 Een wiel van het getrek komt afgeslijderd !
 De dame slaakt een kreet... 't is niemendal...
 Spreek van geluk ! geen hinder door den val.
 Het rijtuig, haast gerecht, is weer aan 't rollen,
 Terwijl mijnheer niet ophoudt van te grollen...
 Geen woord van dank voor God, die had gespaard,
 Voor Hem, die zorgt voor 't minste dier der aard...
 Men nadert vast, men is dicht bij den poel.
 Toen nu een reiger fladdert met gejoel
 En dwarskoers op... De paarden deinzen achteruit,
 Zij steigeren, verschrikt door dit geluid.
 De dame gilt : « Wat verschrikkelijke zaken !
 En zullen wij aan het hof geraken ?... »
 — Als 't God belieft ! » (1) herneemt de wijze knecht...
 — Wel doemnis ! » huilt de heer, « gij spreekt niet recht ;
 « Beliefde 't God ook niet, wij zijn gewonnen !

(1) 't Hof ter Hellen, thans gebruikt door M. H. Depotter, was vóór dien 't Hemelhof genoemd ; en had eenen breeden uitweg langs den Grondeloozen Put, zuidwaarts uitkomende, achter de hofplaats van M. H. Florizoone, op de groote baan Veurne-Nieuwpoort.

Na dit zonderling voorval, werd die wagenweg veranderd in een smal voetpad, dat nu nog bestaat.

(2) Bij velen zijn die goede, oude loffelijke uitdrukkingen : Als 't God belieft — God zegen u — God vorder u, enz. weggebleven, of door een franschen « Santé » of eenen Latijnschen « Proficiat » vervangen.

« Vooruit ! vooruit ! niet langer hier gesponnen ! »
 De zwepe die ruischt ; hij vloekt en slaat voort !
 De paarden verwarren, en staan over boord.
 Gods woede breekt los !
 En rijtuig en ros
 Verdwijnen terstond
 In poeligen grond,
 De heer en zijn dame,
 Ik weet niet hun name,
 Verzinken met ééne
 In 't slijk als twee steenen.
 Men hoort een geknal,
 Dat komt uit het dal
 Van duivelsch gespuis !
 De knecht slaat een kruis
 En vlucht naar 't eerst huis.
 De boer met zijn gasten,
 Komt zoeken en tasten ;
 Zij graven en delven
 Met tien of met elven.
 Hun armen zijn lam,
 Hun beenen zijn stram.
 Men zag de bokkensprongen van het paard,
 Men vond een stuk harnas, geen duit meer waard
 Tot 's avonds zeer late,
 Zoo kriede de strate
 Van volk dat kwam zien
 Of hulpe kwam biën.
 Des anderdaags, verdoemelijke poel !
 Er rees een vuile dampswolk uit zijn smoel !
 De knecht alleen, hij werd als Loth, gespaard.
 En heeft 't geval alom veropenbaard.
 Dit waren als getuigen van Gods wrake.
 Zoo spreekt de volkslegende in die zake.
 Tot in zijn ziel ontroerd, diep ingekeerd,
 Zoo is de knecht nu huiswaarts weergekeerd,
 Heeft 't feit verhaald aan de familieleden ;
 Waarna hij in een klooster is getreden.
 En hij getuigt, dat zoo bij dag als nacht,
 Hem nooit verliet het schrikkelijk gedacht !
 Hij leefde in angst, had akelige droomen,
 Die hem zoo dikwijls deden schroomen.

Hij zag zijn ouden meester, en den poel ;
Hij zag een wangedrocht bij helsch gewoel...
Heel uitgeteerd, hij is op 't eind bezweken.
Men hoorde hem dees laatste woorden spreken :
« Vrees, nietig mensch, vrees, gij godslasteraar !
De Heer is groot, en zijne straffe zwaar ».

J. B. V.

OVER SINT-WILGEFORTISVEREERING IN OOST-VLAANDEREN

Vele onzer lezers kennen de geschiedenis van Sinte Wilgefortis. Zij herinneren zich hoe smakelijk Professor Gessler hen over dit onderwerp wist te onderhouden op den Landdag van 10 November 1935, ter gelegenheid der Tweede Lustrumviering van den Bond der Oostvlaamsche Folkloristen. Hun volle belangstelling had hij hier gewekt en met spijt werd er door menige onder ons bestatigd dat onze *Oostvlaamsche Zanten* den tekst zijner voordracht niet had opgenomen, omdat, lijk de gevierde spreker zich verontschuldigde, deze « voor 'n diklijviger en overvloedig geïllustreerd tijdschrift was bestemd ».

Toen men in November 1936 in de krocht der Sint-Baafskerk de fresco's der voormalige Sint-Janskapel blootlegde en hier o.m. een afbeelding van S. Oncomena ontdekte (1), genoot het onderwerp hernieuwde belangstelling. De vondst zelve lijk ons een nieuw argument om de kern van het vraagstuk van Steenberg en naar Oost-Vlaanderen te verschuiven en is eene gelegenheid om hier de Wilgefortisvereering in onze provincie, het weze dan ook van zuiver folkloristisch standpunt, wat nader toe te lichten.

Sinte Wilgefortis, Ontcommere, Ontcommene, Oncomena, of hoe ook men ze in onze provincie plaatselijk noemde, is inderdaad

(1) « S. Oncomena » is hier afgebeeld met een koningskroon, de handen en de voeten aan het kruis gebonden. De schildering meet circa 0.50 m. in de hoogte en zou dateeren van het einde der XVe eeuw.

Wij vinden haar hier in gezelschap van een S. Apollonia, een S. Kristoffel, een S. Lieven en meer andere heiligen die buitengewoon populair waren te Gent in de XVe eeuw en wier afbeelding dan ook werd aangebracht op de zuilvlakken der z.g. Jerusalemskerk, waar het « Heilig Graf » het voorwerp vormde van zoo 'n intensieve volksvereering dat de geestelijkheid herhaaldelijk moest ingrijpen.

eene wondere heilige. Ook de meesten onzer tijdgenooten die zich met godsdienstige folklore bezig houden hebben haar verschijning heel zonderling gevonden.

Haar geschiedenis vormt een verwarde kluwen en stilaan slechts is men er in geslaagd zijn draden te ontwarren. Onder de talrijken die hiertoe het hunne hebben bijgebracht door lokaal of regionaal beperkte opzoekingen of bijdragen vermelden wij hier Geudens, Lesage, Lavaut, Desmons, L. De Wolf met zijn Brugsche voorgangers voor België, Darcel en Maupas voor West-Frankrijk, Welters, Levelt, Van der Valk voor Holland, Noderer en Lechner voor Duitschland, Tremmel voor Tirol, Schnürer en Lütolf voor Zwitserland.

Anderen waagden zich aan meer synthetisch werk. De echtste baanbreker in het Wilgefortisonderzoek blijft wel de Antwerpenaar CUPERUS, die voor de *Acta Sanctorum (Julii V, 1727)* een historico-critisch commentaar leverde over den eeredienst dier heilige in de verschillende Europeesche landen. *Vastum ingredior labyrinthum*, getuigt hij bij den aanvang zijner studie en zonder het bestaan der heilige te verwerpen, deelt hij de twijfels mede die begin der XVIIIe eeuw omtrent haar historiciteit waren opgedoken. « Aan den naam van S. Wilgefortis is er eene legende verbonden, wier oorsprong ik tot heden niet vermocht op te sporen en welke drie of vier eeuwen oud is » besluit de geleerde Bollandist. Meteen laat hij het verband doorschemeren met het Kristusbeeld van Lucca, niet als zijn persoonlijke meening, doch als de overtuiging van zekere Henricus Julius de Blum, die zich in deze richting over het vraagstuk had uitgesproken in eenen brief in 1687 uit Praag aan den Antwerpschen Bollandist Papebrochius gericht.

Ruim anderhalve eeuw zou verlopen vooraleer een nieuw « geschiedkundig onderzoek » nopens het vraagstuk zou worden aangevat. In 1884 wijdde de Nederlander baron SLOET eene studie aan *De Heilige Ontkommer of Wilgefortis*, waarin hij als vertegenwoordiger van het traditionalistisch standpunt optreedt, doch de groote verdienste heeft al het toen gekende litterair en iconographisch materiaal te verwerken en door de publicatie van een Utrechtsch handschrift een kostbaar document te leveren over het belangrijke vereeringscentrum dat Steenbergens geweest was.

Bij den aanvang der jaren 1900 zagen wij eene gansche pleiade zoekers opduiken, die licht in het Wilgefortisvraagstuk trachtten te brengen en hierin inderdaad geslaagd zijn. Wij hebben hun naam reeds vermeld, doch wenschen even stil te houden bij dezen van L. DE WOLF, hoofdsteller van Biekorf, die in 1913 in zijn

tijdschrift een zevental bijdragen leverde over *De gewezen muurschildering uit de Speelmanskapel te Brugge*. In deze samenvattende studie, tevens bedoeld als antwoord op de vragen die Prof. Schnürer uit Freiburg hem stelde voor het werk dat hij aan 't voorbereiden was, komt De Wolf tot het besluit dat voor Brugge de vereering van S. Ontcommere parallel loopt met deze van het Volto Santo, op het sedertdien verdwenen fresco der Speelmanskapel afgebeeld.

Een andere naam dien wij hier moeten vermelden is deze van Pater A. LESAGE, destijds aanzien als de beste kenner van het Wilgefortisvraagstuk in België. Wel spreekt De Wolf, in de hierboven vermelde studie, over Lesage en « zijn werk teweeg over onze heilige », doch de geleerde Redemptorist (2) heeft, wellicht tengevolge van den oorlog, over het onderwerp niets in 't licht gegeven. Een bundeltje uit zijn nalatenschap, mij ter hand gesteld door E. P. De Meulemeester, den archivaris der Redemptoristencongregatie, leerde mij echter dat vanaf 1906 Lesage over zijn onderwerp in drukke briefwisseling was met Schnürer, aan wien hij over België fotos en documenten mededeelde, dat hij correspondeerde met Dr. Van Steenkiste, den eigenaar der Speelmanskapel te Brugge, met de toenmalige pastoors van Velzeke en van Bavegem en met meer anderen. Stellig is het dat Schnürer aan hem het meest verschuldigd is, inzake inlichtingen en bronaanduiding over België en over Frankrijk.

Het standaardwerk over het vraagstuk in gansch zijn omvang werd ons in 1934 door Prof. SCHNÜRER, in samenwerking met J. RITZ, aangeboden (3). Reeds in 1913 door De Wolf aangekondigd, bevat het de besluitselen en den uitslag van dertig jaren studie en opzoekingen nopens dit onderwerp. Voor het veelomvattende vraagstuk, — Duitsche tijdschriften wijden tegenwoordig eene speciale rubriek aan de Wilgefortisforschung, — is dit werk van zoo 'n groote beteekenis dat Prof. Gessler, in zijn enthousiaste bespreking het roemt als een « monumentum aere perennius ». Een lofwoord dat wij ten volle beamen, na ons te hebben overtuigd van het wetenschappelijk karakter van het werk en te hebben ingezien hoe overvloed van documentatie en rijkdom van illustratiemateriaal aldus zijn uitgekozen en geordend dat kunsthistorici en geschiedkundigen zoowel als folkloristen er hun volle gading in vinden.

(2) Over Alph. Lesage en zijn werken, zie M. DE MEULEMEESTER. *Bibliographie Générale des Ecrivains Rédemptoristes*, t. II, p. 249. Louvain, 1935.

(3) G. SCHNÜRER und J. M. RITZ. *Sankt Kümmeris und Volto Santo*. (*Forschungen zur Volkskunde*. Heft 13-15). Düsseldorf, 1934.

Doch welk menschenwerk is niet vatbaar voor verbeteringen? Prof. GESSLER, die over het onderwerp ook gesproken had in de Afdeeling Folklore bij het Congres voor Godsdienstengeschiedenis te Brussel (16-20 Sept. 1935) schonk ons veel meer dan « Kantteekeningen bij een standaardwerk », lijk hij zijne voorloopige studie noemt (4). Bibliographisch en iconographisch wordt het verbazendrijke materiaal der Duitsche geleerden nog aangevuld, bijzonder voor België en Frankrijk. Zonder hier in de meningsverschillen Schnürer-Gessler tusschen beide te komen, kunnen wij hier getuigen dat door zijn persoonlijke opzoekingen en plaatselijke opsporingen, die we het genoeg hadden gedeeltelijk van dichtbij te volgen, Prof. Gessler tot zeer vruchtbare resultaten is gekomen. Met groote belangstelling wachten wij op zijn definitief werk dat begin 1937 van de pers komt.

* * *

Door hun standaardwerk brachten Schnürer en Ritz zooniet de volledige belichting van al de zijden van het vraagstuk, dan toch de vaste bewijsvoering dat deze zonderlinge heiligenvereering haar oorsprong vindt in een legende, die zonder twijfel in nauw verband staat met het Volto Santo van Lucca.

In deze Italiaansche stad bewaarde men van ouds een kruisbeeld, volgens de plaatselijke overlevering door Nicodemus gebeiteld naar het Aanschijn zelve van Christus en hierom *Vultus sanctus* genaamd. Eeuwen lang zag Lucca de bedevaarders tot zijn Volto Santo toestroomen, dat eene werkelijke wereldfaam had verworven. In de Middeleeuwen verspreidde zich deze vereering langs de groote handelswegen o.m. in Frankrijk, waar talrijke afbeeldingen onder de benaming *Le Saint Vou de Lucques* of *Sainte Livrade* waren bekend. Voor België weten wij dat kooplieden uit Lucca zich in de XIVe eeuw te Brugge hadden gevestigd en aldaar een broederschap oprichtten ter eere van het Volto Santo; dat het beeld insgelijks te Doornik vereerd werd door het gilde der vischverkoopers en aldaar gekend stond als *le saint-Viaire*.

Dit kruisbeeld onderscheidde zich van andere door eene iconographische bijzonderheid. De gekruisigde hing hier niet naakt of alleen met het perizonium rond de lenden, doch was met een wijd-afhangende tunica of collobium bekleed. Dit iconographisch type, verwant met Spaansche of juist met Catalaansche kruisbeelden, de

(4) *De H. Wilgefortis of Ontcommer. Kantteekeningen bij een Standaardwerk*, in *De Brabantsche Folklore*, 15^e Jg. (1936), bl. 305-426. Eene Fransche versie verscheen in *Le Folklore Brabançon*, id., bl. 307-401.

Majestat, leidde tot het ontstaan of tot de ontwikkeling eener vrome legende. Vele der reproducties van het Volto Santo of andere gekleede kruisbeelden zouden, in de meening der vereerders, niet langer meer Christus afbeelden aan het kruis, doch eene baardheilige als martelares gestorven.

De legende vertoont volgens streek en vereeringscentrum talrijke varianten, waarin wij nochtans algemeen de episode van baardgroei en van kruisiging aantreffen. Hier deelen wij in het kort eene versie mede volgens den tekst uit een Brusselsch handschrift, voor het eerst door Prof. Gessler uitgegeven (5) en zooniet de oudste misschien wel de belangrijkste tot heden gekend.

Zekere koning van Portugal had eene dochter met name Wilgefortis, zoo schoon en ingetogen dat haar faam tot den koning van Sicilië was doorgedrongen. Deze begeerde haar tot vrouw, doch Wilgefortis' voornemen stond vast « nemmermeer anderen man te nemen dan onsen here Jhesum Christum ». Op haar weigering hem te huwen, deed de koning van Siciliën een gewapenden inval in het Portugeesche rijk en daar de jonkvrouw vast bleef in haar besluit en openlijk den godsdienst beleed van Christus, liet haar heidensche vader ze geeselen en in eenen kerker opsluiten. Hier smeekte ze God haar schoon aangezicht te ontsieren « dat sy allen mannen ongheliefelyc wesen mochte ». En op hetzelfde oogenblik « wies haer eenen groeten swerten baert aen haer schoen aensicht », zoodat de gevoelens van haren minnaar veranderden in afkeer en dat haar vader, ze verdenkend van tooverij, haar aan een kruis liet nagelen. Daar bad de maagd dat God troost zou verzenden aan dezen die haar zouden aanroepen. En terstond hoorde men een stemme die sprak : Wilgefortis, God heeft uw gebed verhoord. « Hy wilt uwen properen naem veranderen, dat ghy sult voertdaen ONTCOMMER heeten, das es alsoe veel te segghen als een moeder van allen bedruc-te herten, die by uwer beden ontcommert selen worden ».

Heette de heilige nu oorspronkelijk Wilgefortis of was zij naamloos? Werd ze het eerst vereerd te Steenberg in Holland, waar een baardig en gekroond beeld aan het kruis tot het misverstand zou hebben aanleiding gegeven, om aldus tot de vereering eener tot dan onbekende heilige te voeren? Hoe dit misverstand psychologisch verklaard?

Deze en tiental andere vragen laten wij hier onbeantwoord, om

(5) J. GESSLER. *Une version inédite de la légende de sainte Wilgefortis ou Ontcommet* in *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, T. XXXI (1935), bl. 93-99.

te verwijzen naar het aangekondigd werk van Gessler en hier alleen over het levend materiaal van Oost-Vlaanderen te spreken.

* * *

In de rij der Oostvlaamsche vereeringscentra komt **VELZEKE** vooraan, omdat hier de volksvereering nog levendig opbloeit.

Terwijl de feestdag der heilige elders meestal gevierd werd den 20 Juli, — in sommige plaatsen ook wel den 8 Juli of den 8 October, — wordt hier de 4 Februari door het volk onderhouden als een heiligdag. De inwoners noemen hem « Oncomena-biddag » en 't is wel de groote karaktertrek die van een z.g. liturgische eeredienst in de parochiekerk is bewaard gebleven.

Op het rechter zijaltaar is Sint Oncomena afgebeeld ; zij hangt er aan een kruis, waaraan ze met handen en voeten is vastgenageld. Zij is opgesmukt lijk een koningsdochter, met armbanden, geschilderden parelkrans en edelgesteenten in den haarvlecht die een diadeem nabootsen. Beide voeten zijn met sandalen bedekt en haar aangezicht is voorzien van den karakteristieken baard. Het beeld dat waarschijnlijk tot de XVIIe eeuw opklimt meet 0.62 m., het moderne kruis en voetstuk niet medegerekend. Het is wel zonderling dat velen, die niet met de « geschiedenis » der heilige vertrouwd zijn dit beeld voor een kruisbeeld houden.

Een tiental minuten van de parochiekerk, langs den grooten Steenweg van Oombergen op Oudenaarde staat de « Sint-Oncomena-kapel ». In 1925 werd ze hersteld en met een voorportaal uitgelengd, doch vroeger was het een klein vervallen kapelletje, waar de Baardheilige talrijke bedevaarders zag neerknielen. Het houten gepolychromeerd beeld meet hier 1.03 m. in de hoogte en 0.85 m. in de breedte ; handen en voeten (hier zonder sandalen) zijn aan het kruis genageld.

Het is vooral aan de kapel dat de volksdevotie tot uiting komt. Door den bewaarder, den Heer Vanden Ecke H., werd er tot na den oorlog met eene relikwie gezegend en vele bedevaarders begonnen hun devoties aan de kapel vooraleer de kerk te bezoeken. De « groote beeweg » of « ommegang », waarover pastoor Schuermans reeds sprak in den brief dien hij in 1706 aan den Bollandist Cuperus richtte, gaat langs de kerk en de kapel over een groot deel der parochie en duurt ruim 1/2 uur. De « kleine ommegang » is korter en voor sommige bedevaarders, meest voor de inwoners zelve, wordt deze nog ingekort tot den toer rond de kerk of juist rond het kerkhof, dat omringd is van eene haag waarlangs een weg loopt.

Voor den folklorist heeft het zonder twijfel belang eens even na te gaan voor welk doeleinde men naar Velzeke kwam en nog komt beewegen « ter eere van Sint Oncomena ».

Laten wij hier een onderscheid maken. De parochianen zelve of de inwoners der aanpalende gemeenten komen, nog altijd lijk voor twee honderd dertig jaar, ten tijde van pastoor Schuermans, wanneer iemand op sterven ligt, wanneer iemand in zijn doodstrijd zooveel afziet dat de familieleden wenschen « dat hij zou kunnen sterven ». Dan komen ze bidden voor het beeld in de kapel of voor dit in de kerk of ze doen in beevaart den grooten of den kleinen ommegang, gewoonlijk met drie of met zes personen, zelden met twee of vier.

Van vreemde parochies, vooral uit het Walenland (ter plaatse noemde men getrouwe bezoekers uit Flobecq, Lessen, Fontaine-l'Évêque) komt men vooral voor zenuwziekten, vallende ziekte, neurasthenie, kinderstuipen.

Volgens de inlichtingen hem circa 1706 door pastoor Schuermans verschaft spreekt weliswaar Cuperus alleen over het eerste doel, *ut aegri in angustiis mortis constituti allevientur*, over de hulp dus in doodstrijd.

Zou dan de volksvereering tegen zenuwziekten hier van lateren datum zijn? Wij meenen het niet. Uit de twee kerkrekeningen van Velzeke die we in 't Staatsarchief te Gent aantreffen (6), leert ons deze van 1686 dat onder « tgene by de goede lieden in de kercke uyt devotie ghebracht is » en door de kerkmeesters werd ten gelde gemaakt kiekens, vlas en koren behoorden. Eenige jaren later wijst pastoor Schuermans er Cuperus op dat men hier offert « *aliquod cor vivum* », een levend dier dus, lijk duiven of kiekens. De offergave van het « levend herte », lijk we die in Oost-Vlaanderen, vooral op de bedevaartplaatsen die met de Ninoofsche Corneliusvereering in verband staan, nog terugvinden, duidt erop dat Sint Ontcommere hier van oudtijds tegen zenuwziekten aanroepen werd. Elders hebben wij aangetoond hoe het eeuwenoud gebruik van het opwegen bijna overal werd aangewend tegen convulsieve ziekten en vooral tegen epilepsie en hoe het offeren van levende dieren slechts een variante is op dezelfde leidingedachte der substitutieve offerande gesteund (7). Heden nog brengen de Walen duiven en kiekens mede om op te offeren, (de boter die bij uitzondering nog wordt

(6) Inventaris Velsique-Ruddershove, nr. 33.

(7) J. PIETERS. *Saint Corneille invoqué à Ninove contre le Mal des Ardents in Aesculape*. 25e A. (1935) bl. 155; ID. *De Boete van Sint Cornelius te Ninove in N. T. v. Volkskunde*, XXXIX J. (1934), bl. 66.

geofferd komt gewoonlijk van boeren uit den omtrek, als voltrekking eener gelofte voor het goed verloop bij het kalveren), hoewel dit gebruik van jaar tot jaar vermindert en de kiekenkevie ad hoc uit de kerk reeds verwijderd werd (8).

In BAVEGEM is, onder folkloristisch oogpunt, de oogst niet zoo rijk. Hier is Sint Wilgefortis patrones der parochie; de inwoners kennen haar alleen onder den naam van ONCOMENA (9).

Buiten het klooster der Arme Claren Colettien te Brugge waar een beeld van Sint Ontcommere jaarlijks in processie werd rond het slot gedragen (10), schijnt Bavegem eene der zeldzame parochies te zijn waar een liturgische eeredienst tot op onze dagen bleef voortleven.

Haar feest wordt hier gevierd, met de Mis *Me exspectaverunt*, den 8 October. Deze datum moet ons niet verwonderen, hoewel haar feestdag elders bijna algemeen valt op den 20 Juli; dit is immers de octaafdag van het feest van Sint Bavo, in het bisdom Gent speciaal gevierd, en wij weten dat de parochie Bavegem vanouds van de Gentsche Sint-Baafsabdij afhing.

In de kerk, langs den rechterkant, staat nog een oud houten beeld. Het kruis meet 1.10 m. en is bruin geverfd; het kleed der heilige is in het rood. Menschen van rond de zestig jaar wisten me te vertellen dat het beeldje vroeger gekleed was. Nu krijgt het alleen nog zijn kleed wanneer het, tweemaal per jaar, plechtig in de processie langs de straten wordt rondgedragen door meisjes in 't wit gekleed en met rooden sluier; bij die gelegenheid wordt ook een zilveren kroontje op het hoofd der heilige geplaatst.

Onder het pastoorschap van E. H. Baert, ter gelegenheid der herstelling van het kerkje in 1913, werd er een nieuw rechter zij-
autaar geplaatst met een beeld der heilige. Langs beide zijden is een paneel aangebracht in half-verheven beeldsnijwerk, episoden uit het legendarisch leven voorstellend.

(8) Volgens E. GENS, *Ruines et paysages en Belgique*, bl. 15, Brussel, 1849 werd de heilige tegen zinneloosheid aanroepen in de Sint-Ontcommerkapel te Blauwput, bij Leuven; men gebruikte hiertoe het water uit een put, waarin de relikwiekas had verborgen geweest door dieven.

(9) Tegenwoordig zegt men hier algemeen ONCOMENA, terwijl de vroegere benaming hier was ONCOMERA, blijkens den brief van pastoor Schuermans aan Cuperus in 1706 en de melding door C. Van Gestel, die 40 jaren pastoor was van het aanpalende Westrem en over Bavegem spreekt in zijn *Historia sacra et profana Archiepiscopatus Mechliniensis*, II, bl. 269 (1725).

(10) L. DE WOLF. *De gewezen muurschildering uit de Speelmanskapel te Brugge. Met een algemeen woord over 't Volto Santo en over S. Ontcommere in Biekorf XXIV* (1913), bl. 81.

Bij dezelfde gelegenheid deed E. H. Baert ook hare afbeelding opnemen in het driedelig glasraam dat door den Gentschen glasmaler C. Ganton werd geleverd. Men weet hier nog te zeggen dat dit deel van het raam op punt stond geweigerd te worden bij de levering, omdat de heilige er afgebeeld is met een baard zoo omvangrijk dat zij veeleer aan een manspersoon lijkt.

Volledigheidshalve en ook omdat het hier wellicht een unicum geldt, willen we vermelden dat ter eere der Bavegemsche patrones in 1805 eene kerkklok werd gegoten, waarvan het fransche opschrift onze heilige *Sainte Oncomine* noemt.

De inwoners van Bavegem weten niet mede te deelen dat men hun patrones aldaar voor een speciaal doeleinde vereeren komt. Wel vermeldt ze hare litanie aldaar « als bijzondere beschermheilige om eenen goeden doodstrijd te bekomen », doch we weten dat deze een trouwe reплик is van de litanie die te Velzeke wordt ter beschikking gesteld der bedevaarders. Pastoor Van Lancke van Velzeke en pastoor Magy van Bavegem hadden zich in 1898 den tekst der litanie aangeschaft bij den pastoor van Montpinçon, in Calvados (11). Ook het bidprentje en het gebed dat op de rugzijde gedrukt staat hadden beide pastoors zich gezamenlijk aangeschaft in 1898, als model van het prentje nemend het oud Bavegemsch Ontcommerbeeld met de zilveren krone getooid.

Er is nog een derde Oostvlaamsche lokaliteit waar onze Baardheilige tot heden toe vereerd wordt. Te KRUISSHOUTEM, tusschen Deinze en Oudenaarde is er weliswaar niet veel van den vroegeren eeredienst overgebleven, doch wij oordeelen dat aldaar deze eens bloeiend was. In de kerk bewaart men een relikwieschrijn der heilige, waarop ze in borstbeeld prijkt met een kruisbeeld in de handen. Het was te Kruishoutem dat in 1769 de rij inzette der dramatische voorstellingen van het leven der heilige, die later ook te Eeke, te Heurne en te Ootegem (West-Vl.) zouden worden gegeven. In zijne studie wijdt Prof. Gessler een speciaal hoofdstuk aan « S. Wilgefortis gedramatiseerd », waarheen wij speciaal verwijzen.

Heden nog wordt het relikwieschrijn in de processie rondgedragen en af en toe komt een zeldene bedevaarder « zich laten zegenen met de relikwie van Sinte Wilgefortis », lijk men de heilige noemt.

Wij zagen het, de huidige Oostvlaamsche vereeringscentra zijn

(11) Volgens een brief van pastoor Lancke van Velzeke aan Lesage (13 Juni 1906). Daar Schnürer en Ritz in hun werk Montpinçon niet vermelden, weze hier aangestipt dat aldaar in 1900 een schilderij in de kerk te zien was, waar (volgens het schrijven van den pastoor van Montpinçon aan pastoor Magy van Bavegem), de heilige « est représentée attachée à un arbre avec une corde ».

op verre na niet onbelangrijk. Buiten Estaimpuis, nabij Doornik, zijn het de drie eenige parochies in België waar de eeredienst in leven bleef en de kritiek kon trotseeren, die herhaaldelijk rond de identiteit en het legendarisch karakter der heilige opdoek. Het geloovige, bedevarende volk echter, dat nooit onderscheid zal kennen tusschen geschiedenis en legende, zal zich jaren nog vastklampen aan een vereering die zoo dikwerf hulp heeft bijgebracht en troost.

Jules PIETERS.

ZANTEN

TUISCHSPELEN

Ankers en zonnen.

Het is zonneklaar dat dit tuischspel zoo vast in de zeden van het volk geankerd zit dat er nog niet aan te denken valt het uit te roeien niettegenstaande het streng optreden van de wet.

« Ankers-en-zonnen » is dus een verboden tuischspel.

Het wordt meestendeels gespeeld in open lucht, dicht bij de paardenwedrennen, jaarmarkten, gaaschietingen, enz., en buiten het bereik der vertegenwoordigers van de wet opdat de overtreders des te beter de vlucht zouden kunnen nemen bij het minste verraad.

« Ankers-en-zonnen » bestaat uit een daartoe bestemd tafeltje en drie teerlingen. Het tafeltje is groot ongeveer $0,20 \times 0,30$ m. waarop de teerlingen geworpen worden en is verdeeld in zes rechthoekige vakken dragend in het eerste vak eene ruit of koek, in het 2de een klaverblad, beide zijn gebuurfiguren en staan op een hoek, in het 3de vak een hart en het 4de vak een schop of pijl, beide wederkeerig op den 3den en 4den hoek; en in het 5de vak het anker, in het 6de de zon die beide tusschen de vier voornoemde in het midden geschikt liggen.

RUITEN AAS	ANKER	HARTEN AAS
KLAVEREN AAS	ZON	SCHOPPEN AAS

De drie teerlingen dragen elk op ieder vlak eene der voornoemde afbeeldingen.

Men mag niet beweren dat « de man met ankers-en-zonnen » zooals men hem gewoonlijk noemt, een niet al te vertrouwbaar

persoon is ; hij kan zeer eerlijk zijn, doch zijn groot ongelijk bestaat in overtreding te plegen van de wet.

Hij blijft steeds de meester van het spel, hij is *bankier* ervan en zoekt hierin eene bijverdienste. Hij werkt met een houten kroes die hij in de palm van de hand sluit. Die kroes heeft de grootte van een kleinen kaatsbal waarin hij de teerlingen opschudt en rammelen doet om dien plots op het tafeltje om te werpen van zoohaast de spelers hunne centen zullen op ééne of meer afbeeldingen van het tafeltje geplaatst hebben als bewijs dat zij op dit, dat of die teekens *banken*. Dit is den inzet.

Tusschen haakjes gezegd, 't is juist het lawaai veroorzaakt door dit opschudden en rammelen der teerlingen in den kroes dat den *bankier* in de meeste gevallen als overtreder aanklaagt aan de gerechtsdienaren daar dit kan gehoord worden tot op twee honderd meter afstand wanneer de luchtverplaatsing voor hem ongunstig is.

Laat ons nu veronderstellen dat een der spelers één frank inzet op het klaverblad, de teerlingen worden geworpen maar wijzen bv. geen klaverblad aan. De partij is dan verloren voor den speler. Wijzen de teerlingen integendeel één of meer keeren het klaverblad aan, dan zal de *bankier* zooveel maal een frank aan den speler uit te betalen hebben.

Winst of verlies kan zoowel voor hem als voor den speler zijn. De speler waagt de kans en de *bankier* zal altijd weten te zorgen dat er minstens 3 vakken inzet worden gedaan.

Wat hier op kleine schaal gebeurt, geschiedt in anderen zin en vorm meenen wij, en op groote schaal in de speelhuizen te Monte-Carlo, Nice, enz., wààr met baccara, roulette, paardenwedrennen, voor fortuinen gespeeld en verspild worden. Gevoelige verliezen worden er ondergaan die drama's, ruïne en wee veroorzaken. Die spelen worden geduld in de groote hooge wereldsteden wààr, zonder dergelijke instellingen, en handel en nijverheid aldààr zouden verkwijnen. Zoo wil het de gang der huidige zeden.

« Ankers-en-zonnen » is onder dit oogpunt een heerlijker spel. Let wel op dat wij zeggen heerlijk. Eerlijk kan het ook zijn doch dit hangt af van den *bankier's* geweten.

Het wordt meestal gespeeld door onvermogenen en kleine burgers en geeft niettemin aanleiding tot geschil, tweedracht en bittere beproevingen.

De *bankier* of « de man met ankers-en-zonnen » zou wel van zijn postje afzien indien hij het aanhoudend verdubbelen van den inzet toeliet.

Laat ons veronderstellen dat hij hierin toestemt.

Een frank wordt op de « zon » geplaatst in eersten inzet.

De man werpt de teerlingen : de « zon » wordt niet aangewezen en *hij* bankt.

Speler verdubbelt den 1sten inzet op « zon », hij zet dus 2 frank in.

De man werpt de teerlingen : de « zon » valt niet en de *man* bankt opnieuw.

Speler houdt aan : de « zon » *moet* te voorschijn komen, zoo redeneert hij. Hij verdubbelt hierom den tweeden inzet : plaatst dus 4 frank.

De teerlingen worden alweer geworpen en *de man* bankt voor de 3de maal daar de « zon » niet te voorschijn komt.

Speler volherdt, verdubbelt den derden inzet, d.i. dus 8 fr., steeds op « zon » met de hoop dat den teerlingworp hem weleens gunstiger worde.

Nieuwe teleurstelling : 't verlies neemt immer toe.

Speler verdubbelt den vierden inzet, zegge 16 frank, op « zon » : de teerlingen wijzen ditmaal b.v. tweemaal « zon » aan ! Speler wint thans eindelijk !

En nu die afrekening :

de 1 ^e	inzet van één frank	gaf	1 frank	verlies ;
de 2 ^e	» twee	» gaven	+ 2 frank	verlies ;
de 3 ^e	» vier	» »	+ 4 frank	verlies ;
de 4 ^e	» acht	» »	+ 8 frank	verlies ;
de 5 ^e	» zestien	» »	32 frank	of dubbele

de 5e worp gaf dus voorloopig al winst aan den speler [winst ;
32 + 16 van inzet = 48.—

af trekken de inzetten van de 5 worpen :

$$1 + 2 + 4 + 8 + 16 = \underline{31.—}$$

Is voor den speler een winst van 17.—

In de veronderstelling dat de « zon » bij de 5e worp maar enkel viel dan won hij : 16 + 16 van inzet = 32.—

$$\text{min den inzet der 5 worpen} = \underline{31.—}$$

dan won hij maar 1.—

Vertoonde de « zon » zich in één worp op drie teerlingen dan won hij 33 frank.

Doch de *bankier* laat deze manier van inzetten in geen gevallen toe.

Er bestaat niettemin een middel om hem te verschalken en te verplichten « zijn matten op te rollen » zoo eenige op voorhand onderling afgesproken spelers onopgemerkt het eens zijn om elk op

hunne beurt volgens bovengemelde gegevens den verdubbelden inzet in praktijk te stellen en nadien den buit te deelen. Maar de man die in vele gevallen drie kwart menschenkennis bezit en beter dan iemand van deze knepen op de hoogte is, stelt aldra vast zoo spelers zinnens zijn de aanhoudende verdubbeling te laten gebeuren. Niet zoodra heeft hij dit bemerkt of hij zal veinzen, b.v. zijn neusdoek uit den zak te nemen om van deze gelegenheid gebruik te maken zijn kroes door een anderen te vervangen wààrvan de holte zeer ondiep is en waarin de 3 steenen zich erin niet draaien en tuimelen kunnen. Hij rammelt dan de teerlingen opnieuw, bespiedt hoe zij in den kroes tot zijn voordeel staan om op die manier den speler op zijn beurt te verschalken bij het omslaan van den kroes op het tafeltje. Ziedaar zoo getrouw mogelijk de ontleding van het tuischspel « ankers-en-zonnen » gegeven.

Em. ANDELHOF.

WANGEBEDEN EN PLAAGRIJMEN UIT MOERBEKE (WAAS)

Hier volgen een drietal wangebeden in zwang onder de schoolkinderen te Moerbeke-Waas. Eerst een akte van berouw :

Akt van Berouw :
Mijn moeder is een vrouw,
Mijn vader is een man
Die koeken bakken kan.

Een parodie op vraag en antwoord van den katechismus, wat is de Hoop ?

Wat is de hoop ?
Ne pot saroop.
Wat zit er in ?
'n Dikke boerin.
Wat komt er uit ?
Nen dikken puit.
Wat zit er achter ?
Nen dikken koewachter.

En derdens nen zoogezegden Wees-gegroet :

Wees gegroet,
Mijn billeken bloedt !

Wie zal 't genezen?
Tante Treze!
O, die aa stekelbeze.

Aa = oude. Het laatste toezinnetje moet in veel vlugger tempo dan de vier eerste regels gezegd.

* * *

En nu nog een paar plaagriemen. De roodharigen hebben het natuurlijk altijd en overal gedaan! Hier dus een lief talligheidje dat een « rooie » naar zijn kop krijgt:

Rostekop!
In d'helle gedopt
De luizen marcheeren er op!
Minder stroef en bijtend is het volgende:

Trezen,
Mijn bezeken
Wanneer zal 't zijn?
't Avend
In de navend
Als het maantje schijnt!

Opgeteekend door J. VERMEULEN.

ADDENDA. — VOLKSHUMOR OP STAD EN LAND

EVERGEM. — Onderstaand gezegde loopt in Evergem:

Die een paard steelt of een koe
Krijgt t'Evergem nog een verken toe.

Te Evergem werden vroeger de dieven gebrandmerkt met een ijzer dat een verken als merkteeken droeg. Evergem's wapen draagt als zinspeling op den naam een *everzwijn*.

MEIGEM. — Te Meigem heeft het spotvers dat in verscheidene buurdorpen varianten heeft (het heemdorp « blinkt » altijd natuurlijk) volgende versie:

Vinkt stinkt,
Meigem blinkt,
Poezele heeft den gouden ring,
En Nevele draagt het hondenkot.

Wat dat « hondenkot » daar werkelijk voor ongerijmd komt doen is mij een raadsel!

Opgeteekend door J. VERMEULEN.

IN MEMORIAM PROF. J. VERCOULLIE

(Oostende 20 April 1857 — Gent 4 Februari 1937)

Wat sedert eenigen tijd gevreesd werd door nabestaanden en vrienden, heeft zich op 4 Februari te 11 uur 's morgens voltrokken : Prof. Vercoullie, de edele grijsaard, de geleerde en de volksvriend, is kalm en berustend in het onvermijdelijke, ontslapen. Het past den Oostvlaamsche folkloristen hem, den West-Vlaming, meer dan welkdanigen folklorist te herdenken, omdat hij door zijn voorbeeld, door het woord en door de daad, onze folkloristische actie te Gent heeft mogelijk gemaakt. Prof. Vercoullie is de levende schakel geweest tusschen zijn ouden, trouwen vriend Alfons de Cock en ons. Als philoloog ging zijn belangstelling hoofdzakelijk naar de volkstaal, naar de etymologie, maar dat belette niet dat hij een beslist voorstander was van de zelfstandige beoefening van de volkskunde als vak. Wie beter dan hij kende een aantal oude Vlaamsche volksgebruiken, wie kon gezapiger dan hij pittige anecdoten en oolijke moppen vertellen en als het pas gaf een oud liedje zingen ! Wat hij alles wist op folkloristisch gebied heeft hij, helaas, nooit gebundeld, maar in de talrijke tijdschriften, waaraan hij in zijn lang leven medegewerkt heeft, ligt zijn zoogenaamd « Kleingood » voor het « zanten ». In het « Tijdschrift van het Willems-Fonds » (1896-1905), in den « Vlaamschen Gids », sedert 1905, in het « Bulletin de la Société pour le Progrès des Etudes historiques et philologiques » (1908-1913), in de « Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde », na 1919, en *last not least*, in « Volkskunde » van zijn vriend de Cock.

Ook aan « Oostvlaamsche zanten » heeft hij medegewerkt : in ons « Begijnhofnummer » van Sept.-Nov. 1929 schreef hij over den oorsprong van den naam der Begijnen. En wie onzer herinnert zich niet zijn geleerde bijdrage in de « Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vl. Academie » over Suiker pinije, een « zoete » herinnering aan de Gentsche folklore-tentoonstelling van Juli 1927 ?

Hij behoorde trouwens tot onze eerste tentoonstellers van folkloristische voorwerpen, omdat hij sedert lange jaren in zijn groot huis van de Drabstraat een eigen « museum » bezat. Naderhand was hij ook één onzer eerste weldoeners toen het « Museum voor folklore » van de Lange Steenstraat door den Bond der Oostvlaamsche folkloristen werd ingericht.

Prof. Vercoullie heeft dus titels té over om de dankbaarheid van alle Oostvlaamsche folkloristen, van alle Vlamingen en Gentenaars,

die hem gekend en gewaardeerd hebben of ons folklore-museum bezoeken, te verdienen.

Hij was geen man van praal en eerbewijzen, hij was een stille werker in het studeervertrek en in de Universiteit, een vriend van het volk, in 't bijzonder van 't kleine volk, waaruit hij gesproten was, een folklorist niet van het woord alleen, maar van de daad!

Zijn aandenken en zijn voorbeeld zullen we steeds — hij was eerelid van onzen Bond — indachtig zijn.

P.D.K.

IN MEMORIAM JAN CLEPPE (1865-1937)

Bijna te gelijker tijd met zijn vriend Prof. Vercoullie is Jan Cleppe heengegaan. Jan Cleppe was een typische Gentenaar, die echter sedert dertig jaar te Brussel woonde, waar hij een zeer bekende verschijning was in de Vlaamsche cultuurmiddens, in 't bijzonder de Vlaamsche tooneelwereld. Hij was handelsvertegenwoordiger van beroep, maar zijn liefhebberij ging naar de letterkunde en de folklore. Hij was tooneelschrijver en medewerker aan een aantal Vlaamsche weekbladen. Hij was een geboren verteller en vertelde met voorliefde over zijn geboortestad, over de Gentsche typen. Hij was een tweede Lodewijk De Vriese. In 1933 heeft hij een aantal Gentsche anecdoten in Gentsch dialect gebundeld onder den titel: « Gênsche Prâot ». Prof. Vercoullie schreef er de inleiding van: « de auteur, getuigde Prof. Vercoullie, beschikt over een onuitputtelijken schat zulker korte vertelseltjes, te Gent verhalinkjes genoemd, die gedeeltelijk tot de verbeeldingsletterkunde en tot de folklore behooren. Hij weet die zoo smakelijk te vertellen, dat men ze met hem meeleeft ». 75 dier Gentsche verhalinkjes werden aan de vergetelheid onttrokken dank zij de « Gênsche Prâot » van Jan Cleppe.

De Oostvlaamsche folkloristen zijn er hem dankbaar om, ze zullen den sympathieken en rondborstigen man niet vergeten.

P.D.K.